

▣ Empaattinen reflektivismi Hannele
Huovin nuortenromaaneissa

—

Kaisu Rättyä

I
—

980- ja 1990-luvulla ilmestyi runsaasti nuortenromaaneja. Niiden teosarvioita julkaistiin niputettuina nuortenromaanien ongelmarealismien otsikon alla. Nuortenromaaneja varjostivat ongelmat, vanhempien alkoholismi, erot ja ahdistuneisuus jopa niin pitkälle, että 1980-luvulla ennustettiin lajin kuolemaa ja pohdittiin lajin tarpeellisuutta. Tämä piirre näkyi myös ruotsalaisessa nuortenkirjallisuudessa; ajan nuortenromaaneja luonnehdittiin jopa ilmaisulla idyllifobia. Idyllittömien kuvausten sijaan osa kirjailijoista kyseenalaisti nuortenkirjan rajoja ja etsi lajiin uudenlaisia ilmaisumuotoja. (Grünn 2003; Kanto 2022, 47–54; Rättyä 2001; 2005; Svensson 1999.) Muista nuortenromaaneista poiketen teosarvioissa huomioitiin Hannele Huovin nuortenromaanien lyryisyys, teini-än pohdintojen syvällisyys ja perinteisten lajirajojen ylittäminen. Kriitikot kehuivat kirjailijan ilmaisukykyä, tunteiden ja eettisten kysymysten käsittelemistä ja ennakoivat, että kirjailijasta kuultaisiin paljon tulevana vuosina. Huovin teoksia pidettiin nykynuortenkirjallisuuden parhaina saavutuksina jo 1980-luvulla (esim. Qvickström 1986; Tuominen 1988). Kirjailijan nuortenromaanien *Madonna* (1986), *Vladimirin kirja* (1988), *Tuliraja* (1994) ja *Lasiaurinko* (1996) teemat, muoto ja lajikonventioita rikkovat valinnat nähtiin muusta nuortenkirjallisuudesta positiivisella tavalla poikkeavina, sillä Huovin koettiin kuvaavan kohteitaan empaattisesti. Empaattisuudella olikin sijaa ahdistavien teemojen maisemassa.

Huovin romaanit tarkastelevat nuorten identiteettiä ja sen muuttumista erilaisten heijastavien pintojen kautta. Reflektiivistä pintaa henkilöahmoille rakentavat paitsi muiden henkilöiden katseet, myös sisäkertomukset ja upotukset. Tarkastellessani myöhäismodernia nuortenromaania lajien, kerronnan ja tematiikan näkökulmasta tukeuduin giddensiläiseen elämänpolitiikkaan ja baumanilaiseen ymmärrykseen identiteetistä. Lähtökohtanani oli käsitys itsereflektiivisyyden merkityksestä nuoren minän rakentamis- ja muutosprosesseissa sekä ajatus reflektion mahdollistamisesta kerronnallisilla ratkaisuilla. (Rättyä 2007). Myös kirjallisuudentutkimuksen kentän affektiivinen käänne ja kerronnallista empatiaa käsittelevät teoreettiset tekstit¹ avaavat mahdollisuuksia Huovin nuortenromaanien analyysiin. Tunteista ja empatiasta on julkaistu yksittäisiä teemanumeroita nuortenkirjallisuudentutkimukseen keskittyvissä lehdissä (mm. Bullen, Moruzi & Smith 2015; Stephens 2014) ja antologioita (Moruzi, Smith & Bullen 2017), mutta kansainvälinen nuortenromaanien kohdistuva affektiivinen kirjallisuudentutkimus on kuitenkin ollut vielä vähäistä (Joy 2021).

Lähtökohtanani on Suzanne Keenin (2006; 2007; 2011; 2022) kerronnallisen empatian teoria (*narrative empathy*, termin suomennos ks. Isomaa 2016, 71; Rossi 2021, 39–40).² Keen (2007, 93; 2022, 28) on esittänyt, että tarvitaan teosten synnyttämien tunteiden ja empatian tutkimusta, jotta voitaisiin päästä selvytyteen siitä, millaisten keinojen avulla empatian rakentaminen onnistuu. Suomalaisessa kirjallisuudentutkimuksessa kehitelty tunteiden poetiikan ja retoriikan

tutkimus (ks. esim. Isomaa 2016, Lyytikäinen 2016; Rossi 2020, 41–47; 2022) on inspiroinut minua tarttumaan Huovin romaaneihin uudelleen ja tarkastelemaan niiden rakenteita empatian näkökulmasta. Selvitän, kuinka kohdeteosten kerronnalliset, reflektiivisyyttä korostavat rakenteet voivat luoda empatiaa. Keskityn tarkastelemaan erityisesti kerronnallisen empatian yhteyttä sisäkertomusten ja upotusten käyttöön sekä fiktiivisyyden korostamiseen. Koska Huovin romaaneja erottavat aikakauden muista nuortenromaaneista juuri tällaiset ratkaisut, en syvenny henkilöhahmon tunnereaktioiden luonnehdintaan tai samastumiseen, vaikka ne Keenin (2007, 68–73, 92–99; 2022, 26–34) mukaan ovat yleisimpiä tapoja luoda empatiaa.

Huovin nuortenromaanien reflektivismi

Nuortenromaanien ydintä on ollut identiteetin etsintä ja aikuisuuteen astuminen (Grünn 2001; Lehtonen 1992; Svensson 1999). Identiteetikriisin aiheuttaa se, että muutos on väistämätöntä eikä lapsuuden identiteettiin voida palata (Rättyä 2003, 170–174). Kun nuortenromaanit kuvaavat nyky-yhteiskunnan arvojen ja eettisten normistojen moninaisuutta, ne toimivat peilauspintana oman identiteetin muokkaukselle. Nuortenromaanien teemat houkuttelevat lukijaa syvälliseen pohdintaan, ja romaanit käsittelevät eettisiä kysymyksiä tai päähenkilöiden valintoja vaikeissa tilanteissa. Valintatilanteissa nuoret joutuvat pohtimaan ja refleктоimaan omaa toimintaansa. Nuortenromaanien reflektiivisyyden on nähty vahvistuvan monikerroksisen kerronnan avulla. (Heikkilä-Halttunen 2003, 70; Heikkilä-Halttunen & Rättyä 2003, 6.) Reflektiota pidetään tärkeänä ajattelullemme, arvostelukyvyillemme ja järkevälle toiminnalle, sillä sen avulla hyväksymme tai muokkaamme aiempia havaintoja, haluja, impulsseja ja intuitioita (Byrd 2021; 2022; Vargas 2018). Huovin teosten omalaatuisuus on juuri siinä, miten kirjailija rakentaa teoksiinsa refleктоivia tai reflektiivisiä peilejä, pintoja ja rajoja, jotka auttavat henkilöhahmoja pohtimaan tekojen oikeutuksia.

Olen aiemmissa tutkimuksissani käyttänyt 1980- ja 1990-luvun suomalaisista nuortenromaaneista ilmaisua myöhäismoderni nuortenromaanii (Rättyä 2005, 30–39; 2007, 30–31). Modernismiin kytkevien postmoderni tai myöhäismoderni ilmaisujen sijaan kuvaan kokeileville kerronnallisille ratkaisuille perustuvia nuortenromaaneja termillä reflektivismi, jonka sopivuutta kotimaisten ja erityisesti Huovin nuortenromaanien kuvaamiseen pohdin aiemminkin (Rättyä 2005, 21; 2007, 254).³ Viittaan reflektivisillä teoksissa esiintyvään temaattiseen ja rakenteelliseen reflektioniin, joka tukee päähenkilöiden identiteetin etsimisen prosessia ja sen esittämistä. Reflektio ei ole läsnä vain henkilöhahmojen kuvauksessa ja heidän toimissaan tai puheissaan tai itsereflektiossa vaan myös kirjailijan rakenteellisissa ratkaisuisissa kuvata tuota prosessia, esimerkiksi kertojan ääneen, kerronnan tasoihin, tekstienvälisyyteen tai metafiktiivisyyteen liittyvien valintojen avulla.

Huovin 1980- ja 1990-luvun nuortenromaanit muodostavat kiinnostavan kvartetin sekä temaattisesti että kerronnallisesti. Jokainen teos kuvaa kasvavan nuoren identiteettipohdintaa, mutta omanlaisella rakenteellisella ratkaisullaan. Nykyaikaan sijoittuvat, kirjoittamisajankohtaansa kuvaavat romaanit *Madonna* ja *Tuliraja* kuljettavat lukijaa Marjatan ja Jannen murrosvuosissa erilaisten kertojäänten, sisäkertomusten ja tekstiviittausten avulla. *Madonna* käsittelee anoreksiaa, äidin ja tyttären välistä suhdetta ja nuoren naisen kehittymistä. Teemaa tukevat ja peilaavat *Kalevala*-lainaukset ja ekfrasiksena käytetty Puolukkaneitsyt-patsas. *Tulirajassa* väkivallan tematiikkaa tarkastellaan kolmesta eri näkökulmasta: kertojan, päähenkilö Jannen ja Jannen muistisairaana isoäidin muistilappujen kautta. Enonsa alkoholismin ja väkivaltaisuuden ahdistaman Jannen mielessä hiertävät myös isoäidin kuolema ja oman seksuaalisuuden herääminen.

Menneeseen aikaan sijoittuvat *Vladimirin kirja* ja *Lasiaurinko* kuvaavat päähenkilöiden Vladimir ja Maria elämänpolkuja aikuisuuteen saakka. Lukijaa ohjataan pohtimaan hyvän ja pahan välistä eroa, oikeita ja vääriä valintoja sekä vallankäyttöä. Valintojen tarkastelua vahvistetaan asettamalla tapahtumat uuteen valoon, kun niiden kronologiaa pilkkotaan. *Vladimirin kirja* on monessa aikatasossa liikkuva kertomus tsaarin hoviin ajautuneen Vladimirin elämästä, jota kommentoivat esipuheet, jälkisanat ja sisäkertomussadut. Valtatematiikka ja moraalinen pohdinta ovat läsnä joka tasolla. Intertekstuaalisia yhteyksiä löytyy runsaasti, mutta vuoden 2023 lukijalle Kiovan ruhtinaasta Vladimirista kertova *Nestorin kronikka* nousee erityisenä pohjatekstinä. Vastinparin *Vladimirin kirjalle* tarjoaa *Lasiaurinko*-romaanin, joka käsittelee väkivaltaista tapahtumaa 1800-luvun lasiruukissa Marian kirjoitusten avulla. Kronologian hajottamisen ja sisäkertomusten lisäksi teos sisältää runsaasti kulttuurisia ja valtapositiioihin liittyviä siirroksia Marian lähiympäristöissä (Rättyä 2007, 138–153).

Teosten nimet ovat luettavissa reflektivismiin ajatuksen avulla: *Madonna*-nimi viittaa äititematiikkaan mutta myös patsaaseen, joka peilaa päähenkilön kärsimystä. *Vladimirin kirja* korostaa fiktiivisyyttä nimeään myöten. *Tuliraja* viittaa Jannen tuliperformanssiin ja tulesta tehtyyn rajaan. *Lasiauringon* lopussa aamun auringon ensimmäiset säteet heijastuvat lasinsirpaleista viitaten samalla sekä menneeseen että tulevaan. Konkreettisten heijastavien pintojen lisäksi Huovi luo neljän nuoren maailmaa rakenteiden monikerroksisuudella, kertojan äänten vaihtelulla, intertekstuaalisilla viittauksilla, aikatasojen vaihtelulla ja sisäkertomuksilla. Monikerroksisuuden myötä lukija voi tehdä erilaisia tulkintoja todellisuudesta; hän joutuu myös kyseenalaistamaan kerrottua ja pohtimaan, kenen kertoma on totta. Tämänkaltaisia rakenteellisia ratkaisuja on pidetty postmodernistisina piirteinä (esim. Sevänen 2008) ja tyyppillisinä metafiktiivisen nuortenkirjallisuuden piirteinä (McCallum 1996). Ratkaisut voidaan nähdä myös kerronnallisen empatian (Keen 2006, 2007) mahdollistajina.

Empatiaa rakentavat ratkaisut

Nuortenromaanien nuoret puntaroivat omaa toimintaansa, miettivät omien tekojensa ja toisten tekojen merkitystä käyden samalla läpi surujaan, pelkojaan, häpeää tai empatiaa. Kun esimerkiksi *Madonnan* Marjatta katselee Puolukkaneitsyt-veistosta ja sen ilmentämää tunnetilaa, lukija näkee tunteen kahdentuneena. Heijasteiset pinnat voivatkin toimia tunteiden ja empatian herättäjinä.⁴ Empatiolla viitataan tässä Keenin (2006, 208–209; 2007, 4–5) tapaan spontaaniin tunteen jakamiseen: kun luemme, katselemme tai kuuntelemme kertomusta toisen ihmisen tilanteesta, tunnemme sitä, mitä ajattelemme toisen tuntevan. Toisen yksilön kohtaamisen sijaan kerronnallisessa empatiassa on kyse tekstien kuvaamissa tilanteissa syntyvän tunteen tunnistamisesta ja jakamisesta.

Tietoisia tunteita voidaan Keenin (2011) mukaan jaotella esimerkiksi ensisijaisiin ja toissijaisiin tunteisiin. Viha, suru, pelko, yllätys, inho, ylenkatse ja onnellisuus kuuluvat ensisijaisiin tunteisiin, jotka voidaan havaita myös kasvojen tai kehon ilmentäminä. Toissijaiset tunteet puolestaan jakautuvat moraalisiin tunteisiin (empatia ja myötätunto) ja sosiaalisiin tunteisiin kuten häpeä, nolostuminen, kateus, syyllisyys, vihamielisyys, tyyneys ja yhteenkuuluvuus. (Helle & Hollsten 2016, 16; Keen 2011, 6.) Keenin (2007, 69–88) mukaan henkilöahmon identiteetin minimaalisetkin tunnisteet tai tilanteet voivat aiheuttaa empatiaa, vaikka henkilöahmo ja lukija eroaisivat toisistaan kaikin tavoin. Empatiaa henkilöahmoa kohtaan ei synny aina, mutta kielteiset tunteet kutsuvat helpommin empaattisiin vastauksiin. Empatian syntyminen voi vaihdella myös eri vuosikymmeninä. Aiempana julkaisuhetkenä vahvoja tunteita aiheuttanut teksti ei ehkä enää vaikutakaan samoin – tai toisin päin, jos historialliset, taloudelliset, kulttuuriset tai sosiaaliset olosuhteet ovat muuttuneet.

Empaattista lukemista ennustavat epätavalliset ja poikkeavat representaatiot sekä tekstin fiktiivisyyden korostaminen. Empatiaa voivat herättää tekstin ilmaisu, muoto ja erityisesti henkilöahmoon ja kerronnalliseen tilanteeseen liittyvät tekniikat. Näitä Keenin mainitsemia tekniikoita, tai pikemminkin keinoja, ovat esimerkiksi tietoisuuden ja näkökulman esittäminen, teosten pituus tai sarjamaisuus, metanarratiiviset kommentaarit, paratekstit, kerronnan tasojen sekoittaminen, epäjärjestys ja lukemista hidastava vieraannuttaminen sekä lajikonventioiden käyttö (Keen 2006, 215–216; 2007, x-xi; 2014, 524; 2022, 28).⁵ Tekniikoiden joukossa on useita piirteitä, jotka ovat Huovin nuortenromaanille tyyppisiä. Pohdin seuraavissa alaluvuissa kerronnallisia heijastuspintoja luovien rakenteiden merkitystä empatian mahdollistajina ensin 1) kerronnan tasojen ja tapahtumien kronologian näkökulmasta, seuraavaksi 2) upotusten, sisäkertomusten ja kynnystekstien näkökulmasta ja lopuksi 3) metanarratiivisuuden näkökulmasta.

Kerronnan tasojen runsaus

Empatian herättämisen keinoina on pidetty Keenin (2007, 92–96; 2014, 524–525) mukaan kerrontatilanteiden ja näkökulmien vaihtelua sekä tapahtumapaikkojen runsautta.⁶ Kerronnan tasojen välillä liikkuminen ja miljöönvaihdokset toteutuvat Huovin historiallisissa romaaneissa *Vladimirin kirja* ja *Lasiauringko* eri tavoin kuin nykyhetkeä kuvaavissa *Tulirajassa* ja *Madonnassa*. Historiallisten romaanien siirtymät ovat pidempiä ja runsaampia, jolloin toisessa ajassa elävän henkilön kulttuuriseen ja sosiaaliseen maailmaan on enemmän aikaa asettua. Huovin nykyaikaan sijoittuvissa romaaneissa siirtymä ei vaadi niin laveaa kontekstin kuvausta tai sanastoon tottumista.

Vladimirin kirjassa Vladimirin matka orvoksi jäävästä pojasta rengiksi, paakarin apulaiseksi, tsaarin kirjuriksi ja lopulta luostariin erakoituvaksi mieheksi rakentuu romaanissa seitsemän kirjan jaksoihin. Kukin kirja kuvaa yhtä identiteettivaihetta, joka hahmottuu erityisesti sen kautta, mikä on Vladimirin valtapositio yhteisössään. Kuhunkin kirjaan sisältyy minäkertojan kerronnan lomaan sisäkertomuksia, jotka toisintavat valtaan ja totuuteen liittyviä kysymyksiä kyseisessä jaksossa. Lukijan positiot tunteiden tunnistamiseen ja jakamiseen voivat määrittyä jokaisen kirjan alussa uudelleen, koska tapahtumaympäristö rakentuu uudelleen.

Lasiauringossa kuvataan siirrostensa avulla Marian muuttoa Virosta enonsa luokse lasiruuksiin ja lasinpuhaltamisen taitoon vihkiytymistä. Kehitysprosessi rytmittyy kolmen tapahtumapaikan avulla: enon perheyhteisö ja siihen asettuminen, monikulttuuriseen lasikylään sopeutuminen ja valtaasetelmien ymmärtäminen lasitehtaalla. Kukin tapahtumapaikka tarjoaa erilaisen empatiosition. Miljöönvaihdoksissa korostuu kunkin ympäristön sosiaalinen rakenne ja päähenkilön pohdinta omasta identiteetistään yhteisön jäsenenä. Ajallinen ja paikallinen siirros toteutetaan Marian ajatusten kuvaamisen kautta ja muiden lähettämien kirjeiden välityksellä. Lukiessaan muiden tekstejä Maria reflektoi omia tunteitaan. Oikeudenkäynti, jossa etsitään syylistä nuoren pojan kuolemaan, herättää hänessä tunteita, jotka vaihtelevat inhosta hämmennykseen.

Tulirajan yksittäisissä luvuissa äänessä on vain kertoja tai Janne. Joissakin luvuissa tekstiä pilkkovat isoäidin muistilaput ja päiväkirjamerkinnot. Näiden jaksojen tunnetila on pelko, sillä isoäiti kertoo pelkäävänsä lyöntejä ja teräaseita. Tällaiset kohdat esittävät välähdyksiä yksityksissä olevan isoäidin elämästä, mutta ne paljastavat myös isoäidin kokeman ensirakkauden ja toisaalta kauhun, kun anopin hoivissa ollut tytär hukkuu. Tekstien ahdistus, isoäidin kokema väkivalta ja pelko, on etäännytetty lukijan sijaan Jannen kokemaksi. Lukijan empaattinen reaktio kohdistuu Jannen kokemukseen. Lopulta Janne polttaa isoäidin paperit ja lähihistoriansa raskaan taakan aloittaakseen oman elämän. Hän on työstänyt identiteettikriisinsä loppuun. Kursiivilla muusta

tekstistä erotetut kuvaukset sisältävät usein luontoelementin, joka tavallaan pehmentää kokemusta:

Tänään oli kuuma päivä. Hiirenkorvat puhkesivat puihin. Hautausmaalla Arvi kantoi arkkua sylissä. Ei Heljä-raukka painanut paljon. (Tuliraja, 105; tästä eteenpäin T.)

Kokonaiset luvut alkavat myös usein luvun tunnelmaa ennakoivilla miljöönvaihdolla ja kuvauksilla: ikkunaan läiskähtelevät pisarat ja sateen lorina (T, 109) tai jäätynyt maa ja lammikko, jonka kiteisen maitopinnan Janne heläyttää rikki (T, 128). Maisemiin aukeavat näkymät sijoittuvat Huovin teksteissä ajallisten ja paikallisten tasojen siirtymiin, erityisesti esikoisromaanin jälkeen ilmestyneissä teoksissa. Kertojan luvuista siirtymää Jannen lukuihin johdatellaan repliikkien tai Jannen ajatusten kautta: ”Janne kävelee huoneeseensa ja ajattelee että hän ui pimeässä. Että yö on suolaista merivettä, se kantaa, mutta on raskasta.” (T, 31.) Suolainen, raskas merivesi sitoo tunteen tuntoaistiin.

Huovi hyödyntää myös *Madonnassa* tunteiden esilletuomisessa aisteja, erityisesti tuntoaistia: patsas nautitsee Marjatan paikoilleen, tunne kouraisee häntä, kertoja rävyttää silmänsä auki ja kohentaa ryhtiään. Toisin kuin Puolukkaneitsyt-patsaan ekfrasis, *Kalevala*-lainaukset eivät saa vastaavanlaista roolia tunnetasolla, vaikka ne ennakoivatkin tapahtumia kuten äidin synnytysskipuja. Koska lainaukset ovat Marjatan tarusta, niissä on runsaasti metsään ja ”punapuolan poimintahan” liittyviä säkeitä. Lainatut runosäkeet kuvaavat romaanilukujen tematiikkaa, ja runojen kerrontaratkaisut ja näkökulmat vaihtelevat kertojan, emon, ison ja Marjatan välillä. Empatiaa vahvistavina ratkaisuuina ne eivät eri suuntaan osoittavina toimi, kun puolestaan Marjatan omien lapsuuden kokemusten muisteleminen antaa empatian tunteelle selkeän suunnan.

Mitä moniäänisyys tarkoittaa ja mihin sillä pyritään? Poikapäähenkilöitä kuvaavissa romaaneissa Janne, tarinanulkoinen kertoja ja isoäiti valtavat tapahtumia *Tulirajassa*, kun taas *Vladimirin kirjassa* ääneen pääsevät sisäkertomusten naiset. *Lasiauringossa* ja *Madonnassa* moniäänisyyden sijaan takaumat luovat monitasoisuutta. Tuovatko naisten äänet *Vladimirin kirjassa* ja *Tulirajassa* maskuliinisuuksien tarkasteluun ja väkivaltaisten mieshahmojen läsnäolon huomioimiseen kriittisyyttä ja onko tämä keino herättää empatiaa? Isoäidin muistiinpanoista kehkeytyy lopulta tarina, jossa väkivallan pelon syyt paljastuvat vähitellen: teräaseilla uhkailu, pojan työttömyys, aviomiehen juoppohulluus, lapsen hukkuminen ja hautaus, unet ja painajaiset. Tekstien lukijoita johdatellaan asettumaan päähenkilön asemaan, suremaan hänen kanssaan, kohtaamaan surua kuolleen lapsen äärellä. Reflektointi ohjaa pohtimaan moraalisia ja sosiaalisia ulottuvuuksia sekä sitä, mitkä asiat ajoivat kertomusten miehet väkivaltaisiksi. Kertomuksen kronologian hajottaminen ja vaihtuvat näkökulmat vahvistavat päähenkilöiden pohdintaa siitä, missä kulkee todellisuuden ja kuvitellun välinen raja ja mitkä ovat oikeita muistoja, mitkä seipitettyjä. Sekä

Kun nuortenromaanit kuvaavat nyky-yhteiskunnan arvojen ja eettisten normistojen moninaisuutta, ne toimivat peilauspintana oman identiteetin muokkaukselle.

---

tosi että taru peilautuvat rakenteissa, ja kertomusten kuulija ja lukija arvottavat tapahtumia. Empatian herättämisen näkökulmasta ei kuitenkaan voida sanoa yksiselitteisesti kerrontatilanteiden ja näkökulmien lisäävän empatiaa. Vaikka lainaukset, sisäkertomukset ja upotukset voivat vahvistaa empaattista reaktiota, ne voivat runsaasti käytettynä myös hämmäntää lukijaa, kuten *Vladimirin kirjan* ja *Madonnan* kohdalla. Peilauspintaa on liian paljon.

Kertojen ja näkökulmien runsas käyttö on edellisissä esimerkeissä yhdistynyt lähinnä negatiivisiin tunteisiin, pelkoon, ahdistukseen, inhoon ja suruun. Jos tekstissä heräävien ja lukijan kokemien negatiivisten tunteiden määrä on suuri, lukija voi kokea halun jättää lukeminen kesken. Tällaista on tarkasteltu empaattisen ahdistuksen näkökulmasta (Rossi 2021, 40). Huovin teoksissa on negatiivisten tunteiden käsittelyä runsaasti, mutta kirjailija myös siirtää rakenteellisilla ratkaisullaan pelon ja inhon tunteet sisemmäs tarinaan, tavallaan siirtäen empatian tarinan henkilöiden lukukokemukseen. Empaattisen reaktion etäännyttäminen antaa mahdollisuuden heijastella päähenkilöiden tunteita ja tukee siten päähenkilön identiteettipohdintaa. Empaattinen elementti on osana teosten reflektivismiä. Seuraavaksi tarkastelen tarinan kokonaisia sisäkertomuksia ja upotuksia sekä muita kehystäviä elementtejä.

Upotukset, sisäkertomukset ja kynnystekstit

Huovin teoksiinsa upottamat kertomukset, kaskut, sadut, synty tarinat ja unet sekä asiatekstit, näytelmät ja runot vahvistavat teosten tematiikkaa ja toistavat niiden motiiveja. Romaaneissa on tekstiupotusten lisäksi myös kuvia, kuvioita ja hahmoja, joita päähenkilöt näkevät. Tällaiset tekstinsisäiset upotukset ohjaavat lukemista, ennakoivat tulevaa ja korostavat teemoja. (Rättyä 2007, 230–256.) Tarinat tarinoiden sisällä ja upotukset toimivat myös kerronnallisen empatian keinona, ja ne kiinnittävät huomion tekstin fiktionaalisuuteen. Upotusten käyttöä on tarkasteltu usein postmodernin kirjallisuuden ja metafictionin piirteinä, vaikka se onkin ollut käytössä kirjallisena keinona jo pitkään. (Keen 2007; 2015, 110–111.)

Madonna-romaanissa äiti ja lapsi -tematiikka piiryy esiin upotusten ja tekstienvälisyyden avulla. Päähenkilön nimi ja kalevalalaiset säkeet lukujen alussa

sitovat romaanin *Kalevalan* viimeiseen runoon. Lainaukset Marjatan tarinasta keskeyttävät tarinan kulun ja ne voidaan ymmärtää upotuksina. Marjatan raskauden kulkua seuraavat lainaukset peilaavat päähenkilön äidin raskautta. Molemmat muodostavat vastakuvan anoreksiaa sairastavan päähenkilön omalle laihtumiselle, kuihtumiselle ja kärsimykselle. Taidemuseossa esillä oleva Puolukkaneitsyt-veistos puolestaan sysää päähenkilön huomaamaan oman päätöksenteon merkityksen.

Veistos-Marjatta katsoi Marjattaa vakavana ja väsyneenä, kuin olisi pidelty kipua sisässään. Mutta hän oli päättänyt kantaa puolukansa, oli päättänyt jaksaa. Ja vaikka marja neitsyen kädessä oli ihmeellinen – suuri, punainen ja kruunua kantava – ei neitsyt riemuinnut sen löytymisestä, mutta ei kärsinytkään. Hän kuljetti sitä käsissään kuin kohtaloa.

Kevyt tönäisy herätti Marjatan. Anna seisoi hänen vieressään ja tuijotti veistoksen pelottavia, valkeita silmiä.

- Sehän olet sinä! Anna kuiskasi. – Sen nimikin on ...

- Marjatta.

Marjattaa kouraisi. Annakin oli ymmärtänyt. Marjatta ei hajonnut maailmaan, ei kuollut. Hänet oli mahdollista veistää, piirtää, kirjoittaa. Hänen tunteillaan oli muoto. Joku sen joskus löysi. (*Madonna*, 139; tästä eteenpäin M.)

Päähenkilön havainto väsyneestä ja tuskaisesta veistos-Marjatasta ei toista vain hänen pahaa oloaan vaan antaa signaalin siitäkkin, että tuska on kannettavissa ja ilmaistavissa. Ekfrasis tarjoaakin empatiaposition mahdollisuuden samastua ja tunteen yhteisöllisyydestä, koska myös Anna-ystävä ymmärtää molempien tuskaa.

Itsensä ja muiden tarkasteleminen ja vertaileminen ovat osa nuorten kehittymistä. Murrosikään liittyvät oman kehon ja mielen muutokset kuuluvat identiteetin muotoutumiseen. Nuortenromaanien nuori selvittää itselleen sitä, kuka hän on. Huovin luomasta pinnasta heijastuu peiliin katsovalle päähenkilölle kuva, jollaisena hän saattaa näyttytyä muiden silmissä. Todellisten peilien lisäksi kuvat, veistokset, tekstit ja kertomukset sopivat tähän tarkoitukseen. Peilautuvan kuvan tarjoamaan näkymään nuoret, kuten Marjatta ja Vladimirin poika Miiron, suhtautuvat rohkeasti ja uskaliaasti.

Vladimirin kirjan upotukset ovat luonteeltaan selittäviä, ennustavia, teemaa samankaltaisuuden tai vastakohtaisuuden kautta käsitteleviä (ks. Genette 1988, 92–94). Upotuksissa huomio voidaan kiinnittää myös ylemmän ja alemman tason kertomusten valtasuhteeseen, jolloin rakenteen käyttö auttaa tarkastelemaan muitakin hierarkioita ja sääntöjä (Ron 1987, 435; Makkonen 1991, 18–20). Huovin käyttämät upotukset ovat valtatemiikan teemaan sidoksissa olevia peilauksia.

Tekstin fiktiivisyyteen ja monikerroksisuuteen liittyvä viesti on kirjailijalta vahva osoitus kertomusten merkityksestä ja niiden käytöstä romaanissa. Viesti

on ymmärrettävissä kynnys- tai paratekstiksi eli teosta ympäröiväksi, siihen elimellisesti kuuluvaksi tekstiksi (Genette 1997; Lyytikäinen 1991). Kynnystekstin idea tulee selkeästi esiin *Tuliraja*-romaanissa. Kynnystekstit aloittavat ja päättävät teoksen, kun kirjailija lainaa Peter Handkea kursivilla erotetuin sitaatein:

Istuuduin jakkaralle pojan toimistotuolin viereen ja sanoin: ”Minulla on sinulle jotain kerrottavaa.” Ja: ”Minun tarinani on nimeltään kynnystarina.”

Peter Handke (T, 5.)

Kertoja räväytti silmänsä auki, siirsi kätensä erilleen toisistaan, heitti jalan toisen päältä, kohensi ryhtiään, hengähti syvään ja katseli sitten keskittyneesti olkapäänsä yli tyhjyyteen, aivan kuin olisi odottanut – tai muistellut – jotakuta; tai koonnut itseään jotakin täysin toisenlaista kertomusta varten. (Kertomus tarkoitti: Oli; on; tulee olemaan – se tarkoitti: tulevaisuus!) Mutta ensin hän paneutui pitkäkseen pojan huoneen lattialle ja nukkui jonkun peittelemänä yhden yön, yhden päivän, ja vielä yhden yön. Nukkuessaan hän uneksi: ”Kertoja on kynnys. Siitä hänen on pidettävä kiinni ja maltettava mielensä. Mikä sointuu yhteen kynnyn kanssa?”

Peter Handke (T, 172.)

Kynnystekstien merkitys empatian herättäjänä Huovin teoksissa näyttäytyy kuitenkin selkeämmin hänen historiallisissa romaaneissaan. *Vladimirin kirjan* aloittaa Vladimirin kirjoittama kirje (*Vladimirin kirja*, 5–7; tästä eteenpäin VK), jossa hän erakoituvana vanhuksena pyytää pojaltaan tyhjän kirjan, johon hän voi kirjoittaa historian tapahtumat puolueettomasti.

Sen tähden olen ajatellut kirjoittaa sinulle elämästäni, sillä arvelen, ettet paljoakaan siitä tiedä. Jos yrität selvittää vaiheitani kirjaston arkistoissa tai historiankirjoitusten avulla, niin voin sanoa, etteivät ne tiedot pidä paikkaansa. Minun kirjurini ovat kirjoittaneet paljon valheita, he ovat nuoleskelleet valtaa, ja olen itsekkin mahtikäskyin kirjoituksia karsinut. Sen minkä nyt olen päättänyt kirjoittaa, koetan tehdä hyvin puolueettomasti. Silti sinun on koko ajan mietittävä, miltä kertomus sinun näkökulmastasi vaikuttaa tai mitä äitisi siitä sanoisi, jos eläisi. Jokaisella ihmisellä on oma totuutensa, joskin erakkona eläessäni olen oppinut, että meillä kaikilla on myös jotain yhteistä. Sen ole oppinut lintuni lauluista. (VK, 6.)

Kirjettä seuraavat Vladimirin kirjoittama seitsenlukuinen kirja sekä Miironin jälkikirjoitus. Kirjailija myös kiinnittää *Vladimirin kirjan* viimeisellä lehdellä lukijan huomion käyttämiinsä satuihin, sisäkertomuksiin ja niiden alkuperään. Erilaiset tekstilajit ja Vladimirin omat kommentit itsestään historiankirjoittajana ohjaavat lukijan huomion kertomisen ja kirjoittamisen aktina. Eksplisiittinen tematisointi tapahtuu juonen, kerronnallisen metaforan ja kertojakommentaarin avulla.

Romaanin temaattisina upotuksina esitetyt sisäkertomukset syventävät tarinan temaattisia kenttiä (uskollisuutta, tiedon ja vallan suhdetta, syiden ja seurausten suhdetta, hyvän ja pahan suhdetta). Ne voi käsittää myös kerronan tasojen välisenä heijasteluna. Kirjojen sisäkertomusten yhteydessä syntyy kytkös tarinoiden ja päähenkilön kohtalon välille. Vladimirin yrittäessä pyyhkiä mielestään sodan julmuuksia hän esimerkiksi palauttaa mieleensä lapsuuden tapahtumia. Koska Vladimir kertoo kehysten sisällä omaa elämäntarinaansa, teos kommentoi itsessään myös omaelämäkerrallisen kirjoittamisen lajipiirteitä, jota Keen (2007, 93) pitää myös kerronnallisen empatian tekniikkana. Herättääkö tässä lajiodotus ajatuksen rehellisestä tilittämisestä tai ohjaako se tuntemaan omaelämäkerrankirjoittajan tavoin syyllisyyttä, mutta myös tyyneyttä teostaan? Tyyneyden ja omaelämäkertakerronnan elementit ovat nähtävissä myös *Lasiaringossa*.

Kynnykseen liittyvät lainaukset vievät huomion paitsi kertojan rooliin, myös kynnyksen rooliin tiloja erottavana ja rajaavana elementtinä. Ne auttavat tässä tapauksessa teoksen lukijaa myös etääntymään teoksen rankoista aiheista, läheisväkivallasta ja kuoleman kohtaamisesta. Ajatus empatiasta siirtyy tekstin ulkopuolelle kirjailijan ja lukijan suhteeseen. Kirjailijan asettuminen nuoren lukijan paikalle on ehkä saanut hänet hyödyntämään kynnystä vieraannuttavana elementtinä, jottei lukukokemus ole liian rankka. Tästä Huovi (2004) kirjoittaa omaa kirjailijuuttaan pohtiessaan. Kirjailija itse on kokenut juuri fiktiivisyyden ja kuvittelun antavan mahdollisuuden sietää pelottavien aiheiden käsittelyä. Tämä konkretisoituu hänen teoksissaan. Kielelliset valinnat ja luonnon mukaan kietominen kuvauksiin myös pehmentävät raan todellisuuden kohtaamista.

Mielikuvituksen leikki voi myös olla ainoa keino, jonka avulla lukija – tai kirjailija – pystyy sietämään maailman tapahtumien ja uutisaiheiden aiheuttamaa ahdistusta ja käsittelemään vakavia ja pelottavia asioita luhistumatta niiden alle. (Huovi 2004, 259.)

Toisten kirjoittamat tekstit tai kertomat tarinat ilmentävät päähenkilöiden tunnekokemuksia. Tekstit herättävät lukijoita jakamaan tunteita kirjoittajan kanssa, kuten Vladimirin ajatus oman valtansa oikeutuksesta, mutta myös miettimään, mikä on totta tai totuus. Kirjailija voi vahvistaa noita tunteita ja niiden mahdollisesti herättämää empatiaa lukijassa ohjaamalla lukijan seuraamaan päähenkilön tunteiden heräämistä. Tarkastelen tätä näkökulmaa Keenin johdattamana metanarratiivisuuden näkökulmasta, mutta siirryn siihen meta-fiktiivisyyden kautta.

Metanarratiivisuus ja empatia

Olen aiemmin lähestynyt Huovin nuortenromaaneja metafictionin kehityksessä (Rättyä 2007, 230–235). Metafiktiivinen teksti kiinnittää huomiota itseensä

tekstinä. Se horjuttaa todellisuuden ja fiktion rajaa pyrkien näyttämään todellisuuden rakentuneisuuden esimerkiksi hyödyntämällä juonikonventioita, fantasian piirteitä, sanoilla, rakenteilla ja typografialla leikittelyä sekä intertekstuaalisuutta korostavilla lainauksilla ja alluusiolla. Teoksissa voi esiintyä yksin tai yhdessä kolmenlaista metafiktiivisyyttä: itsetietoista metafiktiota, intertekstuaalista metafiktiota ja yleistä metafiktiota, joista viimeinen keskittyy kysymyksiin fiktion tai kirjallisen tekstin luonteesta. Itsetietoisien metafictionin piirteinä on viittaaminen itseensä ja omaan statukseen kertomuksena tai fictiona. Intertekstuaalinen metafiction kommentoi muita teoksia ja viittaa niihin. (Hallila 2006, 103, 110; McCallum 1996; Sevänen 2008, 12–13.) Tätä tyyppiä edustavat *Madonna* ja *Vladimirin kirja*. Fiktion luonnetta pohtivat 1990-luvun romaanit *Tuliraja* ja *Lasiurinko* kuuluvat yleisen metafictionin tyyppiin. Fiktiivisyyden korostamisen ja Vladimirin ja Marian kertojan roolien takia teosten huomio kiinnittyy myös kertomiseen toimintana. Tämä näkökulma on läsnä empatiaa luovien keinojen joukossa metanarratiivisina kommentteina.

Metanarratiiviset kommentit ovat yksi mahdollisuus luoda tunnevaikutuksia tekstin avulla. Keen (2006, 29; 2007, 196; 2022, 28) viittaa metanarratiivisuuteen ja sen aiheuttamaan empaattiseen vaikutukseen Monika Fludernikin (2003) ja Ansgar Nünningin (2005) tekstien avulla. Fludernik ja Nünning keskittyvät pohtimaan metanarratiivin käsitettä ja metanarratiivisuuden alalajien erottelua sekä eroa metafiktiivisyyteen⁷, mutta he sivuavat myös metanarratiivisten kommenttien merkitystä lukijan empatiaa etäännyttävänä tai lähentävänä tekijänä. Itsetietoista kirjallisuutta onkin postmodernin jälkeisen kirjallisuuden yhteydessä tarkasteltu myös metanarratiivisuuden käsitteen avulla. Käsitteellä voidaan viitata ”suuriin kertomuksiin” tai Fludernikin ja Nünningin tapaan kertomisen prosessia korostavaan kerrontaan, taikka kertomisen funktion ja merkityksen pohtimiseenkin. (Meretoja 2019, 59–60.) Huovin reflektivismi, joka näyttäytyy ensisijaisen tärkeänä kirjojen tematiikan ja nuoren identiteettipohdinnan takia, saa lisämerkityksen myös metanarratiivisessa valossa – pohtiessaan kertomuksen ja fiktion merkitystä.

Tuliraja kyseenalaistaa toden ja fiktion rajaa moniäänisellä kerronnallaan. Usean kertojanäänien ja esitystavan käyttö katkoo kronologista esitystä, koska Huovi liikkuu kolmella kerronnan tasolla ja rakentaa etäisyyttä lukijan ja tarinan välille Handke-lainauksin teoksen alussa ja lopussa.

Kertoessani minun on mahdollista liikkua missä haluan, niin kuin hänkin voi kertoessaan, ja kyselen itseltäni onko ihminen sittenkin vain pelkkä kertomus, joku tarina. Ja kuka tarinaa kertoo? Hän voi kertoa oman tarinansa minun tarinani sisällä ja me olemme kuin venäläiset nuket toistemme mahassa. (T, 140–141.)

Lainaamassani kohdassa tarinanulkoinen kertoja miettii, kuka tarinaa kertoo ja myöhemmin sitä, onko kertoja tarinan sisällä vapaa tekemään, mitä haluaa.

Täten teos tematisoi metanarratiivisesti kertomisen merkitystä ja kertomisen arvoa (vrt. Meretoja 2019, 60).

Vladimirin kirjassa kirjailijan valitsemat ratkaisut ovat samankaltaisia, mutta kertomisen sijaan huomio on kirjoittamisessa. Kertomisen arvo ja merkitys liittyvät kuitenkin siihen, kenellä on valta kirjoittaa historiaa.

Sodan kovettamana minun oli helppo kirjoittaa se uusi historia, mitä keisari vaati. Ja minä jos kuka osasin sen kirjoittaa! Tiesin jokaisen taistelun kulun paremmin kuin keisari. Tiesin joukkojen määrät ja menestykset. Hyökkäyksistä ei niissä papereissa puhuttu mitään, vain sankarillisesta puolustamisesta. Omat tappiot olivat aina pienemmät kuin vihollisen menetykset. Istuin taas arkistossa, kävin lävitse asiakirjoja, muutin ja väärensini niitä tarpeen mukaan. Omatuntoni oli kivettynyt ja jähmettynyt käytön puutteessa.

Koko sota oli suurta valhetta. Olin valehdellut omille joukoilleni kolme vuotta, seipitellyt tarinoita ihmeistä ja voitoista. Olin elänyt jatkuvan valheen verhoissa ja valhe oli jäänyt minulle vaatteeksi. (VK, 214.)

Lasiauringossa Maria jäsentää ajatuksiaan ja tunteitaan kirjoittamalla oppilaansa traagisesta taposta. Kirjoittamisen merkitys näyttäytyy itsensä ymmärtämisessä ja tapahtuneen reflektomisella teksteissä. Lukija saa mahdollisuuden samastua Marian tunteisiin ja epävarmuuteen, kun Maria joutuu pohtimaan kertomansa todistusvoimaa oikeudenkäynnissä. Epävarmuus muuttuu Marian kirjoitusprosessin aikana vähitellen ymmärrykseksi maailmasta:

Koko vuoden olen opetellut tekemään kysymyksiä, koska kerran sellaisen opetuksen sain. Erityisesti minua on vaivannut yksi suuri kysymys: Miten ihminen voi antaa anteeksi itseään kohdanneen vääryyden? [--] Miten ihmiset voivat elää yhdessä, kun sota loppuu? Miten hävinnyt antaa anteeksi voittajalle?

Kun kirjoitan, tuntuu paremmalta. Tuntuu niin kuin ymmärtäisin jotain. Kääntelen asiaa ja yritän tehdä siitä kysymyksen: Ymmärränkö näiden papereiden avulla enemmän maailmasta vai itsestäni. (L, 304.)

Tekstit, jotka vetävät huomion omaan fiktiivisyyteensä, rohkaisevat lukijoita miettimään, miten fiktiot ovat rakentuneet ja miten ne luetaan tai tulkitaan sekä kirjoitettujen tekstien merkitystä historiankirjoituksena, kuten *Vladimirin kirjassa*. Tai valheellisena kuvauksena tapahtuneesta:

Tämä valehteleminen oli todellista valtaa ja se maistui yhtäaikaan kitkerälle sekä makealle niin kuin parhaat herkut aina. Vain minä yksin tiesin asiakirjojen virheet. Sain kirjurit vapisemaan ja jos he joskus eivät määräyksiäni totelleet, heidät saatiin äkkiä kiinni pienistä virkarikkeistä. Jos mieli ei muuttunut, he löysivät kohta itsensä vankilan kivilattialta. (VK, 216–217.)

Lähestymmepä kohdeteoksia metafiktiivisyyden tai metanarratiivisuuden käsitteen kautta kertomuksen kertominen, fiktion sepittäminen ja kertojan eettiset pohdinnat ovat oleellinen osa Huovin nuortenromaaneja.

Lopuksi

Artikkelissaan kirjallisuudenlajien emotionaalisesta vaikuttavuudesta Saija Isomaa (2016, 71) pohti Keenin teorian esittelyn jälkeen yksittäisen empatiaa herättävän keinon riittävyttä ja keinojen yhteisvaikutusta. Luennassani Huovin nuortenromaaneista päädyn siihen, että kirjailija käyttää useita keinoja laukaisemaan lukijan empatiaa. Neljän romaanin analyysin perusteella tämän voi katsoa olevan hänelle ominainen valinta nuortenromaaneiden osalta.

Huovin nuortenromaanit tarjoavat useita paikkoja tarkastella sosiaalisia emootioita, kuten syyllisyyttä, vihamielisyyttä, mutta myös vihan, surun, pelon ja onnellisuuden ilmenemistä. Huovin romaanien yhteydessä herättävät kiinnostusta etenkin kerronnallisen empatian keinot, joiden katsotaan herättävän tunteita (Keen 2013; 2014; myös Isomaa 2016). Kerronnallisen empatian keinojen tarkastelu ei sinällään vahvista käsitystä siitä, että empatia eli tunteminen yhdessä tekstin kuvaamien henkilöiden kanssa toteutuisi metanarratiivisuuden, upotusten ja paratekstien tai muiden tekniikkojen takia vahvemmin. Joissakin tapauksissa tunteiden tunnistaminen ja jakaminen saattaa olla hankalampaa, kun kerroksisuutta ja niiden luomia samastumiskohteita on liian paljon. Sen sijaan huomion kiinnittäminen näihin rakenteisiin auttaa tarkastelemaan päähenkilön tunteita sekä pohtimaan lukijan etäisyyttä niihin. Teosten kerronnalliset ratkaisut rakentavat henkilöahmoille eri tapahtumapaikkojen ja tekstuaalisten tai visuaalisten upotusten avulla empatiapositioita. Ne asettavat etenkin päähenkilöt tilanteisiin, jossa he joutuvat pohtimaan omia tai toisten tunteitaan sekä samastumista niihin. Teoksen sisältämät empatiapositiot ovat siis tarjolla myös lukijoille.

Kerroksisten rakenteiden lisäksi Huovi käyttää vertauskuvallisena keinona myös luonnon ja ympäristön tilaa. Sää, vuodenaika, luonto, kasvit ja eläimet toimivat heijastuspintoina ihmisten tunteille. Luonnonkuvausten sijoittaminen tunteita voimakkaasti herättäviin kohtauksiin, erityisesti niiden alkuun, ohjaa uuteen empatiapositioon siirtymistä. Luontokuvaukset ovat olleet Huovin vahvuus ensimmäisistä teoksista alkaen.

Huovin nuortenromaanien kerronnan tarkastelu kerronnallisen empatian teorian ja siihen liitettyjen kerronnan keinojen avulla tarjoaa ymmärryksen siitä, mikä tekstien ja kertomusten merkitys on nuorten elämässä ja eettisten kysymysten pohdinnassa. Päähenkilöiden epävarmuuden tunteet uusien elämäntilanteiden edessä avataan lukijalle, ei pelkästään realistisen tilannekuvausten avulla vaan myös kertomisen, kirjoittamisen ja sisäkertomusten avulla. Mahdollisuus tunnistaa henkilöahmojen tunteita moninkertaistuu, kun

empatiapositioneja on runsaasti. Tällainen eksistentiaalisempi pohdinta kuvastaa Huovin teosten ominaislaatua, empaattista reflektivismiä. Siinä päähenkilöt itse refleктоivat identiteetinetsintäänsä, jota heidän toimensa ja puheensa kuvastavat, ja teoksen kerronnalliset rakenteita kerrostavat ratkaisut peilaavat etsintää tarjoten useita empatiapositioneja. Kerronnallisten keinojen runsaus ja huumorin viljely juuri nuortenkirjallisuudessa vuosituhatlupulla saattoivat olla kirjailijan ratkaisu, jotta lukijat eivät kokisi empaattista ahdistusta. Huovin teemat syömishäiriöistä väkivaltaan ja kuoleman kohtaamiseen ovat saaneet puskureikseen fiktiivisyyden korostamisen, kertojen erilaiset äänenpainot ja sisäkertomukset. Myös muiden nuortenkirjailijoiden romaanien yhteydessä ajatus tarinoiden merkityksestä on oleellinen, sillä nuoret pohtivat omaa merkitystään ja rakentavat omaa identiteettiään suhteessa muihin ja muiden tarinoihin. Kerronnallisen empatian näkökulmasta mielenkiintoisia uusia tutkimusnäkökulmia avaisikin laajemmin nuortenromaanin eri alalajien tarkastelu empaattisten keinojen näkökulmasta (vrt. Isomaa 2016), etenkin kun 1980- ja 1990-luvun nuortenromaanien karuus, idyllittömyys ja vakavat aiheet koettiin aikalaiskritiikeissä ahdistaviksi.

Viitteet

1 Aiheesta on kirjoitettu kokoavasti esimerkiksi antologioissa *Rethinking Empathy through Literature* (toim. Hammond & Kim 2014) ja *Tunteita ja tunteuksia suomalaisessa kirjallisuudessa* -julkaisussa (toim. Helle & Hollsten 2016) sekä empatiaan kohdentuvissa artikkeleissa (mm. Nykänen 2018; Rossi 2021).

2 Kiinnostavia näkökulmia tunteiden ja affektien käsittelemiseen tarjoavat myös Sianne Ngain *Ugly Feelings* (2005) ja Patrick Colm Hoganin *Affective Narratology – The Emotional Structure of Stories* (2011a) ja *What Literature Teaches Us about Emotion* (2011b), jotka avaavat tunteiden esittämistä ja lukijoiden kokemia tunteita. Hogan hyödyntää tutkimuksessaan neurotieteitä ja empiiristä tutkimusta Keeniä enemmän ehkä liiankin ongelmattomasti (Lyytikäinen 2016, 42). Hogan (2011a, 15–18) huomioi myös rakenteiden merkitystä empatian rakentamisessa, mutta keskittyä teosten

alkuihin ja loppuihin sekä lajiprototyyppien tarkasteluun.

3 Kansainvälisesti reflektivismi-termi on 2020-luvulla ollut käytössä pääasiassa filosofisissa ja kansainvälisten suhteiden tutkimuksissa (esim. Byrd 2021; Vargas 2018). Huhtikuussa 2023 tekemäni tietokantahaun mukaan reflektivismin käsitettä ei kotimaisen kirjallisuudentutkimuksen kentällä ole käytetty. Reflektiivisyyttä modernin ja postmodernin identiteetin rakentumisessa ovat tarkastelleet mm. Anthony Giddens (1991) ja Zygmunt Bauman (1992) (heidän ajatusten soveltamisesta kotimaisten nuortenromaanien tarkasteluun ks. Rättyä 2005, 21–22, 107–112).

4 Käytän artikkelissa tunnetermiä yleiskielisesti. Käsitteiden tunne, affekti ja emotio jaotteluista tai määrittelyistä laajemmin ks. esimerkiksi Helle & Hollsten (2016, 12–19) ja Keen (2022, 179–189).

5 Keenin luettelot empatiaa herättävistä

tekniikoista vaihtelevat muodoltaan, järjestykseltään ja määrältään hieman artikkeleittain, ja päätyvät toteamukseen, että lisätutkimusta kaivataan. Tekniikoiden suhteutuminen toisiinsa tai vaikkapa suhteessa henkilöhaamoon samastumista tai kerronnallista tilannetta käsitteleviin kohtiin ontuu (ks. myös Isomaa 2016, 71). Yhteen henkilöhaamoon samastuminen ja häneen empaattisesti suhtautuminen saattaa johtaa myös kerronnallisen empatian paradoksiin, jossa toinen henkilöhaamo jää ilman empatiaa (ks. esim. Lindhé 2015).

6 Ymmärrän Keenin (2022, 28) ilmaisun ”vivid use of settings” tapahtumapaikkojen

dynaamisena kuvauksena sekä kirjailijan käyttämien paikkojen ja tilojen tiheänä vaihtuvuutena. Isomaa (2016, 71) on käyttänyt muotoilua ”tapahtumapaikkojen elävä kuvaus”.

7 Fludernikin (2003) artikkelissa mainitaan empatia kohdassa, jossa hän kommentoi Nünningin saksankielisen artikkelin käsitteitä. Nünningin (2005) englanninkielisessä artikkeliversiossa empatiaa käsitellään metanarratiivisuuden luoman etäisyyden näkökannalta: etäännyttävätkö metanarratiiviset kommentit lukijaa kerrotusta tarinasta vai herättävätkö ne lukijan empatiaa henkilöhaamoihin.

Lähteet

Kaunokirjallisuus

Huovi, Hannele 1986. *Madonna* (=M). Helsinki: Weilin + Göös.

Huovi, Hannele 1988. *Vladimirin kirja* (=VK). Helsinki: Tammi.

Huovi, Hannele 1994. *Tuliraja* (=T). Helsinki: Tammi.

Huovi, Hannele 1996. *Lasiaurinko* (=L). Helsinki: Tammi.

Tutkimuskirjallisuus

Bauman, Zygmunt 1992. *Intimations of Postmodernity*. London: Routledge.

Bullen, Elizabeth, Kristine Moruzi & Michelle J. Smith 2015. Introduction: Special Issue Emotion in Children's literature. *Papers – Explorations into Children's Literature* 23(2), 1–3. <https://doi.org/10.21153/pecl2015vol23no2art1114>

Byrd, Nick 2021. Reflective reasoning and philosophy. *Philosophy Compass*. <https://doi.org/10.1111/phc3.12786>

Byrd, Nick 2022. Bounded Reflectivism and Epistemic Identity. *Metaphilosophy* 53.1, 53–69. <https://doi.org/10.1111/meta.12534>

Fludernik, Monika 2003. Metanarrative and Metafictional Commentary: From Metadiscursivity to Metanarration and Metafiction. *Poetica* 35(1–2), 1–39. <https://doi.org/10.30965/25890530-0350102001>.

Genette, Gérard 1988. *Narrative Discourse Revisited*. (*Nouveau discours du récit*, 1983.) Käänt. Jane E. Lewin. Ithaca: Cornell University Press.

Genette, Gérard 1997. *Paratexts. Thresholds of Interpretation*. (*Seuils*, 1987.) Käänt. Jane E. Lewin. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511549373>

Giddens, Anthony 1991. *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.

- Grünn, Karl 2003. Uusin nuortenkirjallisuus. Teoksessa *Pieni suuri maailma*. Toim. Liisi Huhtala, Karl Grünn, Ismo Loivamaa & Maria Laukka. Helsinki: Tammi, 285–294.
- Hallila, Mika 2006. *Metafiktio käsite. Teoreettinen, kontekstuaalinen ja historiallinen tutkimus*. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Hammond, Meghan Marie & Sue J. Kim 2014. Introduction. Teoksessa *Rethinking Empathy through Literature*. Toim. Meghan Marie Hammond & Sue J. Kim. New York: Routledge, 1–18. <https://doi.org/10.4324/9781315818603>
- Heikkilä-Halttunen, Päivi 2003. Suvaitsevaisuuden pinna kireällä? Homoseksuaalisuuden kuvaus kotimaisissa nuortenkirjoissa. Julkaisussa Päivi Heikkilä-Halttunen & Kaisu Rättyä (toim.) *Nuori kirjan peilissä – nuortenromaani 2000-luvun taitteessa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 68–97.
- Heikkilä-Halttunen, Päivi & Kaisu Rättyä 2003. Esipuhe. Julkaisussa Päivi Heikkilä-Halttunen & Kaisu Rättyä (toim.) *Nuori kirjan peilissä – nuortenromaani 2000-luvun taitteessa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 5–12.
- Helle, Anna & Anna Hollsten 2016. Tunnetko kirjallisuutta? Johdatus suomalaisen kirjallisuuden tutkimukseen tunteiden ja tuntemusten näkökulmasta. Teoksessa *Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*. Toim. Anna Helle & Anna Hollsten. Helsinki: SKS, 7–33.
- Hogan, Patrick Colm 2011. *Affective Narratology – The Emotional Structure of Stories*. Lincoln & London: University of Nebraska Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt1df4gnk>
- Hogan, Patrick Colm 2011. *What Literature Teaches Us about Emotion*. New York: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511976773>
- Huovi, Hannele 2004. Hannele Huovi. Teoksessa *Matka mielikuvitukseen*. Toim. Päivi Heikkilä-Halttunen. Helsinki: Tammi, 254–271.
- Isomaa, Saija 2016. Tunteet ja kirjallisuudenlajit. Lajien emotionaalisesta vaikuttavuudesta. Teoksessa *Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*. Toim. Anna Helle & Anna Hollsten. Helsinki: SKS, 58–81.
- Joy, Louise 2021. Affect. Teoksessa *Keywords for Children's Literature*. Toim. Philip Nel, Lissa Paul & Nina Christensen. Second Edition. New York: New York University Press, 7–10.
- Kanto, Kati 2022. *Pohjoisen nuorten tilat ja paikat Anna-Liisa Haakanan 1980-luvun nuortenkirjoissa*. Oulu: Oulun yliopisto.
- Keen, Suzanne 2006. A Theory of Narrative Empathy. *Narrative* 14(3), 207–236. <https://doi.org/10.1353/nar.2006.0015>
- Keen, Suzanne 2007. *Empathy and the Novel*. Oxford University Press USA – OSO. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195175769.001.0001>
- Keen, Suzanne 2011. Introduction. *Poetics Today* 32(1), 1–53. <https://doi.org/10.1215/03335372-1188176>
- Keen, Suzanne 2014. Narrative Empathy. Teoksessa *Handbook of Narratology*. Berlin & Boston: De Gruyter, 521–530. <https://doi.org/10.1515/9783110316469.521>
- Keen, Suzanne 2015. *Narrative Form*. Houndsmills & New York: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9781137439598>
- Keen, Suzanne 2022. *Empathy and Reading: Affect, Impact, and the Co-Creating Reader*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003264071>
- Lehtonen, Maija 1992. The Novel for Young Adults in Finland. *Poetics Today* (13)1, 97–107. <https://doi.org/10.2307/1772791>
- Lindhé, Anna 2015. Empatins paradox i skönlitteratur och litteraturundervisning. Teoksessa *Litteratur och läsning*. Toim. Marja Jönsson & Anders Öhman. Lund: Studentlitteratur, 239–256.
- Lyytikäinen, Pirjo 1991. Palimpsestit ja kynnystekstit. Tekstien välisiä suhteita Gérard Genetten mukaan ja Juhani Ahon Papin rouvan intertekstuaalisuus. Teoksessa *Intertekstuaalisuus. Suuntia ja sovelluksia*. Toim. Auli Viikari. Helsinki: SKS, 145–179.
- Lyytikäinen, Pirjo & Riikka Rossi (2022). Pohjoisia tunteita. *Avain* 19(1), 3–9. <https://doi.org/10.30665/av.114837>

- Makkonen, Anna 1991. *Romaani katsoo peiliin. Mise en abyme -rakenteet ja tekstienvälisyys* Marko Tapion Aapo Heiskasen viikatetanssissa. Helsinki: SKS.
- Meretoja, Hanna 2019. Metanarratiivisuus ja kerronnallinen toimijuus. *Avain* 16(2), 59–77. <https://doi.org/10.30665/av.80161>
- McCallum, Robyn 1996. Metafictions and Experimental Work. Teoksessa *International Companion Encyclopedia of Children's Literature*. Toim. Peter Hunt. London & New York: Routledge, 397–409.
- Moruzi, Kristine, Michelle Smith & Elizabeth Bullen 2017. *Affect, Emotion, and Children's Literature. Representations and Socialisation in Texts for Children and Young Adults*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315266961>
- Ngai, Sianne 2005. *Ugly Feelings*. Cambridge & London: Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/9780674041523>
- Nünning, Ansgar 2005. On Metanarrative: Towards a Definition, a Typology and an Outline of the Functions of Metanarrative Commentary. Teoksessa *The Dynamics of Narrative Form: Studies in Anglo-American Narratology*. Toim. John Pier. Berlin: De Gruyter, 11–57.
- Nykänen, Elise 2018. ”Hänen vierellään on valmiina pimeyden päivä”: Eksistentiaalisten tunteiden kertominen Kerttu-Kaarina Suosalmen novellissa ”Synti”. *Avain* 15(1), 66–79. <https://doi.org/10.30665/av.70008>
- Qvickström, Majlis 1997. En by i världen. *Hufvudstadsbladet* 12.5.1997.
- Ron, Moshe 1987. The Restricted Abyss: Nine Problems in the Theory of *Mise en Abyme*. *Poetics Today* 8(2), 417–438. <https://doi.org/10.2307/1773044>
- Rossi, Riikka 2020. *Alkukantaisuus ja tunteet. Primitivismi 1900-luvun alun suomalaisessa kirjallisuudessa*. Helsinki: SKS.
- Rossi, Riikka 2021. Empaattinen ehdistus romaanin tunnevaikutuksena. Tapaustutkimuksena Marjo Niemen *Kaikkien menestysten äiti*. *Avain* 18(1), 38–55. <https://doi.org/10.30665/av.100383>
- Rättyä, Kaisu 2001. Nuortenkirjat ja nuortenromaanit 1999. Teoksessa *Kuutamokeikka ja muita teitä tekstien kiehtovaan maailmaan*. Toim. Sinikka Häppölä & Tellervo Peltonen. Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja XLV. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto, 57–76.
- Rättyä, Kaisu 2003. Nuortenromaanin tutkimus 1960-luvulta 2000-luvulle. Julkaisussa Päivi Heikkilä-Halttunen & Kaisu Rättyä (toim.) *Nuori kirjan peilissä – nuortenromaanit 2000-luvun taitteessa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 170–198.
- Rättyä, Kaisu 2005. *Suvi Kinosta seuraten. Näkökulmia Jukka Parkkisen trilogiaan*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Rättyä, Kaisu 2007. *Rajoja kohdaten: teemojen ja kerronnan suhde Hannele Huovin nuortenromaneissa 1980- ja 1990-luvulla*. Tampere: Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutti.
- Rättyä, Kaisu 2008. ”I got to tell you a story” – Metafictional Features in Finnish Young Adult Fiction in the 1980s and 1990s. Teoksessa *Metaliterary Layers in Finnish Literature*. Toim. Samuli Hägg, Erkki Sevänen & Risto Turunen. Helsinki: The Finnish Literature Society, 153–166.
- Sevänen, Erkki 2008. Introduction: On the Study of Metafiction and Metaliterary Phenomena. Teoksessa *Metaliterary Layers in Finnish Literature*. Toim. Samuli Hägg, Erkki Sevänen & Risto Turunen. Helsinki: The Finnish Literature Society, 9–25.
- Stephens, John 2014. Editorial: Thinking about Emotion. *International Research in Children's Literature* 7(1), v–ix. <https://doi.org/10.3366/ircl.2014.0109>
- Svensson, Sonja 1999. Dödspolare, skuggmän och förlorade fäder. Idyllfobin i 1990-talets ungdomsbok. Teoksessa *Förnkring og fornying. Nordiske ungdomsromaner fram mot år 2000*. Toim. Eli Flatekval & al. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag, 107–121.
- Tuominen, Maila-Katriina 1988. Kimaltava saturomaani. *Aamulehti* 10.12.1988.
- Vargas, Manuel R. 2018. Reflectivism, Skepticism, and Values. *Social Theory & Practice* 44(2), 255–266. <https://doi.org/10.5840/soctheorpract201844234>